

3091

# FEGYHÁZAINK REFORMJÁHOZ

NV  
33.

ÁLTALÁNOS ÉS HAZAI

SZEMPONTBÓL.

SZILÁDY JÁNOS,

FEGYHÁZI REFORM. LEKÉSZ.

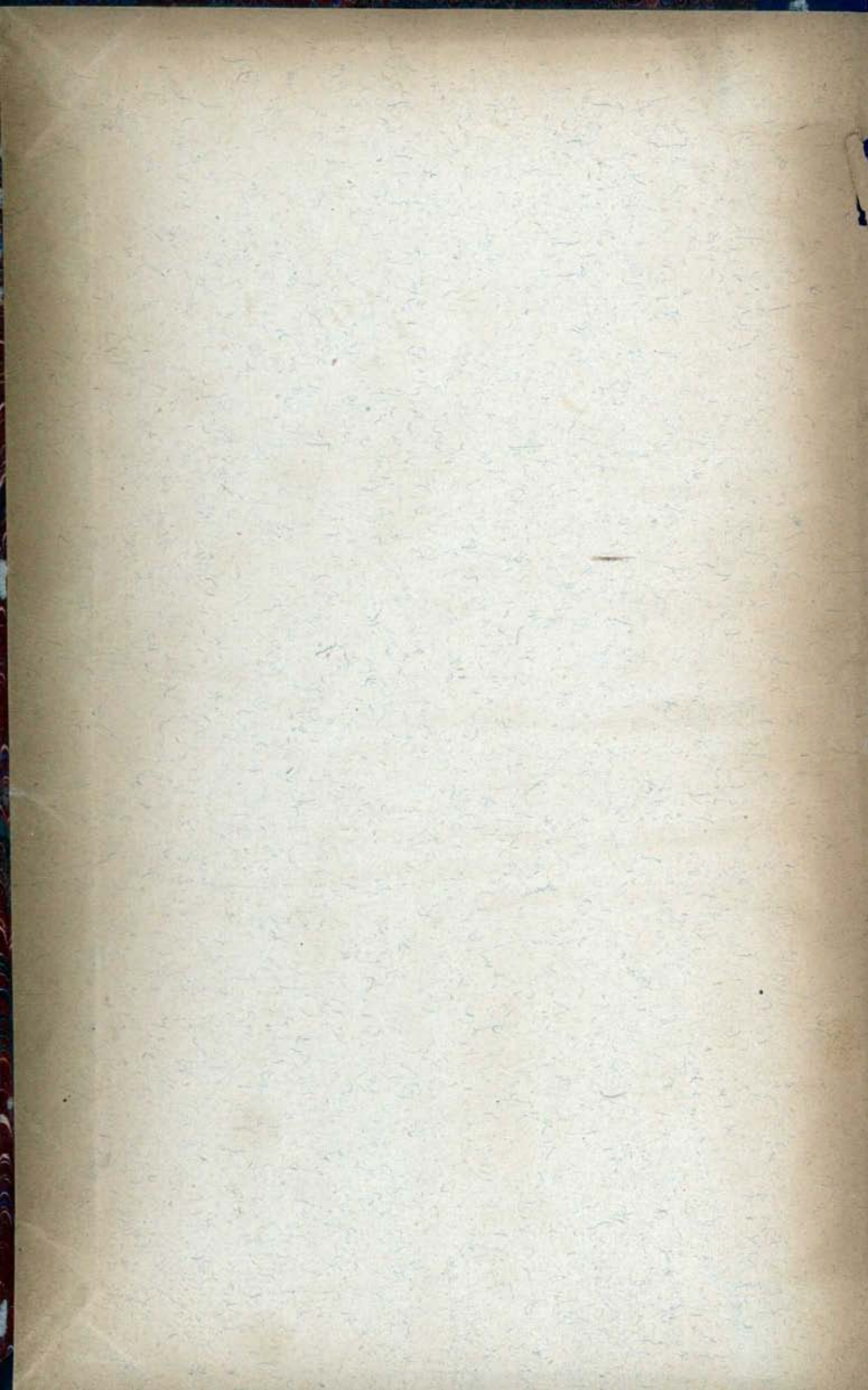


ST.

R FERDINÁND.

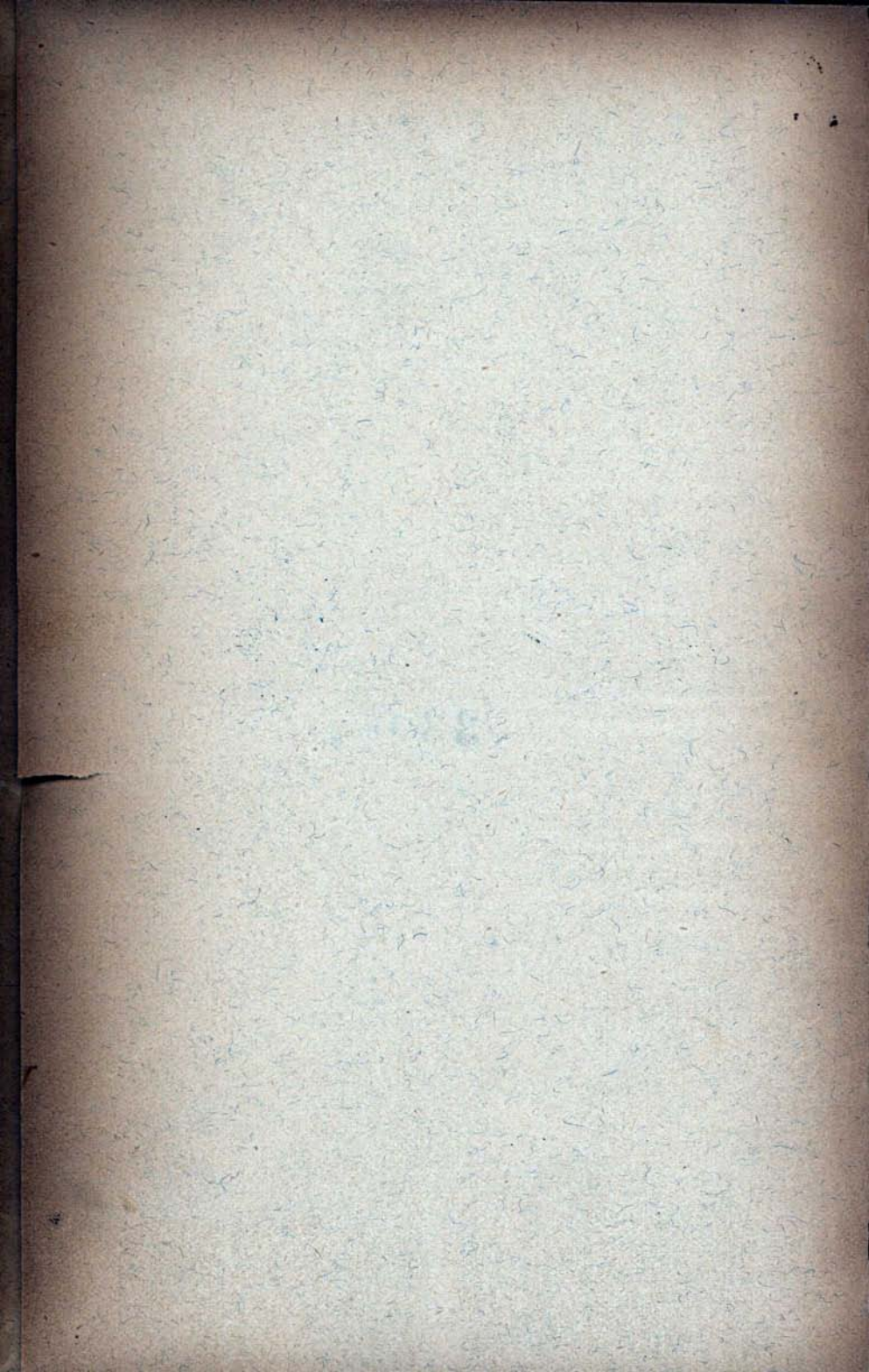
VI.

33064



HP

~~33064~~



94

# FEGYHÁZAINK REFORMJÁHOZ

3091.  $\frac{HV.}{33}$

ÁLTALÁNOS ÉS HÁZAI

SZEMPONTBÓL.



SZILÁDY JÁNOS,

FEGYHÁZI REFORM. LELKESZ.

~~BUDAPESTI ÜGYVÉDI KAMARA  
KÖNYVTÁRA~~

~~33064~~

~~BUDAPESTI ÜGYVÉDI KAMARA  
KÖNYVTÁRA~~

PEST.

KIADJA PFEIFER FERDINÁND.

1871.

22

# FEGYHÁZAINK REFORMÁCIÓS

ALFALANOS ÉS HAZAI

SZEMLENYI

SZILÁDY JÁNOS

IRATOK ÉS OKMÁNYOK

1848-49. ÉVI FORRADALOM

1848-49. ÉVI FORRADALOM



M/2

## E L Ő S Z Ó.

---

Ha lassan is, ha sokára is, majd csak eljön már egyszer mégis az a nap, melyen munkába veszik börtöntügyünk reformját.

Minél inkább közelget ezen idő, annál inkább előtérbe nyomul s megfejtést sürget az a kérdés, hogy milyenek legyenek országos fegyintézeteink? Épen azért ideje volna már, ha ez a kérdés is a nyilvánosság elé kerülne, hogy felé is fordulna a közfigyelem s keresné nyitját a magamódja szerint minden ember, a ki hozzáfér. Én közrebocsátom ezt az iratot, ha használhatnék vele valamit; — ez válasz szeretne lenni arra a kérdésre.

Sorsom véletlene ugy akarta, hogy hivatalból közvetlen szemlélője legyek börtöneinknek, ismerője rabjainknak és rabjaink szomorú sorsának. Ezt nem igen sok ember mondhatja el magáról az országban, a miért nekem az általános mellett, némi speciális jogom is van a felszólalásra. Valóban, nehéz is volna megállni hogy hallgassak, midőn sir bennem a lélek, midőn ily közletről látom, hogy viszonyainkkal mennyire ellenkező eljárást követünk a bűn büntetés dolgában, midőn napról napra évhosszat nézmem kell, mily tele marokkal tépjük a tiszta buzát a konkolylyal együtt.

Azzal a reménykedő jó szándékkal, hogy ennek az öngyilkos eljárásnak megszüntetéséhez, annyira mennyire te is hozzájárulsz: „Vade liber.“





## I.

### A mi rabjaink.

Fegyintézetet, fegyrendszert hogy célszerű legyen, az illető fegyencekhez kell mérni, szabni; innen van, hogy én is országos fegyintézeteink, fegyrendszerünk megalkotásáról akarván beszélni, fegyenceinken, rabjainkon kezdem a szót.

Sokszor, míg hivatalos kötelességképen forgalódom hazánk egyik legnépesebb fegyintézetében, s széttétekintek a körülem százával zsibongó fegyenc sereg között, el-elgondolodom, s ismerve a nagyobb résznek élete folyását, rabságba jutásuk utait és titkát, jellemöket, körülményeiket stb. .... szomoruan felsohajtok, s napról napra erősebb lesz bennem a meggyőződés, hogy nincsen ország, mely rabjai elhanyagolása által több bűnt követne el, s több kárt tenne magának, mint a mi édes hazánk Magyarország!

Ezzel a sohajtással gondolok rabjainkra most is.

A rosz börtön, célszerűtlen fegyintézet mindenütt kész veszedelem és kár; de nálunk, ha fegyintézeteinket elhanyagoljuk, fegyenceink három negyed részének eltékozolt élete felkiált az égre, s az örök igazság előtt élő vád az ország és nemzet ellen, a melyben született és élt.

Ám vessünk egy tekintetet először a fegyencvilágra általában, azután hazánkra és ennek fegyenceire.

Tény, hogy világszerte nagyon sok oly bűnös van, ki nem annyira a maga hibája, mint a társadalmi viszonyok hiányai miatt esett el. Ugy, hogy e szempontból az egész fegyencvilág két nagy seregre osztható. Az egyik csupán vagy jellemzőleg a saját hibája miatt bűnös és jellemvonása a gonoszság, s képviseli az emberi nemzetnek veleszületett örök gyarlóságait az igazán roszat, mely természetünknek ép oly alkatrésze, mint a jó, mint némely növénynek a méreg. — A másik sereg inkább az abnormis viszonyok pressiója alatt sülyedt el, s jellemvonása a szerencsétlenség, képviseli az emberi társadalomnak vérző, de idővel gyógyítható sebeit. Az idők ideális taljessége akkor jó el, midőn majd ez a sereg egészen kima-

rad a fegyencek létszámából, midőn társadalmilag annyira rendezkedtünk, hogy csak a roszak esnek el, hogy csak a gonoszok lesznek bűnösök.

Még ez ideig egy ország sincs nagyon közel ehez az ideális állapothoz, mindenütt vannak társadalmi nyavalyák, de kétségtelen, hogy fokozat van az országok között e részben is már, s nagyon észlelhető az az igazság, hogy: minél rendezettebb egy ország társadalmilag, minél szerencsésebb, miveltebb, boldogabb: számra nézve annál kevesebb fegyence van, de minőségre nézve az, a mi van, átlag gonosz, olyan, ki bűnére nem igent talál mentséget magán kívül; ellenben minél rendezetlenebb, miveletlenebb, szegényebb, boldogtalanabb egy ország, annál több fegyence van, egész nagy sereg, de abban a nagy seregben igen sok romlatlan, alapjában becsületes lélek lesz. Nemzet és rabjai tehát megfordított viszonyban állanak egymáshoz; minél szerencsésebb egy nemzet, annál hitványabbak rabjai, minél szerencsétlenebb, annál több figyelmet érdemel börtöne, annál kevésbé megvetendők rabjai általában.

Most már tekintsünk Magyarországra.

Csaknem minden egyesül nálunk, hogy a bűnt a jobb lelkekben is megtermelje.

Iskolánk, népnevelésünk szomorú állapotban van, országunk lakosságának jó nagy része egészen miveletlen, iskolát sőt sokszor csak egy közép műveltségű embert is soha nem látott puszták, hegyek fia. Törvénykezésünk, igazságszolgáltatásunk bizony még mindig elég késedelmes és tökéletlen arra, hogy az egyes, kivált ha ügyefogyott szegény, egész hosszú sorát a keserítéseknek és méltatlanságoknak végig szenvedje, míg elégtételt nyer — ha nyer. A tudatlanság védtelensége, a törvény erőtlensége, az igazság késedelme, a legjobb lelket kétségbe ejti és végletekre ingerli könnyen. Vegyük ehez azon népszellemet, mely a talpraesett betyárságot hajlandó nymbussal venni körül, állítsuk e mellé a hetykeségnek, büszkeségnek nálunk nemzeti jellemvonását, s gondoljuk ezzel szembe mindennapi összeütközésbe azt az uri gőgöt, mely annyira hön: s lelkünk előtt áll az út, melyen a tudatlan, könnyelmű paraszt legény, vidékének gyakran legdere-kabb fia, sokszor semmiért, legtöbbször kicsinységekért kizzo-

rul a társadalomból s futó betyárrá lesz, romlatlan lélekkel. — Ez a tisztán szellemi oldal; vegyük e mellé az anyagit, a kép ijesztőleg sötétedik el. Számptalan módja a kenyérkeresetnek, mely más országok népe előtt nyitva áll, ismeretlen nálunk; az ipar alacsony fokon áll; a nép egyedüli életmódja a földmivelés, de az is milyen, mennyire elemi! napról napra táplál csak többnyire. A lassubb patriarchális életből, melyet még nem oly rég élhetett ez ország, nyakán az átmenét egy ujba, a melyet nem ismer, a melyhez szokva nincs, sürgettetik, lökdöstitik s olyanformán van, mint a ki mély álomból felriasztva nem tudja merre, hol? Országos reformokat, melyekre máshol évtizedek jutottak, itt egyszerre kellett keresztül hajtani; birtokrendezések, tagosítások, hány embert juttattak koldusbotra, tettek földönfutóvá! Politikai átkok, megbírhatalan adók, exekutio stb. stb. . . . És még mindezek felett az elemi csapásoknak mintha országutjában volnánk, inség inséget ér, az ország társadalmi s politikai metamorfozisához mintha az ég is kapcsolt volna egyet, klimánk metamorfozisát. A földből is forr fel a gyilkos özön, az égből is ömlik alá. S míg a föld is ég, a végzet és az elemek vállvetve verik népünket, addig a vezénylő osztály igen keveset tett még arra nézve, hogy célszerű intézkedések, az erők egyesítése által legalább a mezitelenek némileg fedezve legyenek a csapások ellen. Valóban látva azt a morális ostromot, a melynek népünk ki van téve, elmondhatjuk a bibliával: hogy erkölcsi értelemben a kit Hazael fegyvere meghagy, azt Jehu öli meg, a kit Jehu meghagy, azt Elizeus veszi el.

Magyarországon van elég abnormitás arra, hogy fegyenceink felének bűnét indokolja; rabjaink fele, jellemére nézve, nem gonosz, nem született bűnre. Ezekkel szembe nem elég, nem jogos csak büntetni és megtorlani a bűnt; ezek még megmenthetők a nemzetnek és az emberiségnek. Ezekkel szembe mulasztásaink vannak, kárpótolni kell őket, ha későn is, a hogy lehet. Mert egy társadalom, mely nem tett vagy nem tehetett meg mindent arra, hogy népe a rendes uton becsületes lehessen: nem igazságos, ha bűnöseit csak büntetni, irtani, akasztatni tudja. Ez öngyilkos eljárás.

Legyenek tehát fegyintézeteink olyanok, hogy társadalmunk hiányai, mulasztásai a mennyire lehet pótolthassanak, úgy legyen bennök irányozva minden, hogy a bűn büntetése mellett ne

hiányozzék ott a nemzet atyai gondja se, hogy egy lélek is, mely még megmenthető, el ne vesszen.

Ez az igazság, ez kötelességünk.

Hogy ezen célnak milyen terv felel meg? ez lesz már a kérdés, melyre tulajdonképen felelni kell és felelni akarok.

## II.

### Hol áll a világ a börtönüggyel?

A börtönügy fejlődésének folyamán, négy alapeszme merült föl ez ideig. Ezen alapeszmék a következők:

1. A közös rabság,
2. az osztályozott rabság,
3. a magánrabság, és
4. ezen háromnak vegyítése.

Meg kell tudnunk mindenekelőtt, hogy e négy alapeszmével, a melyeken épülnek a különböző fegyrendszerek, hol áll most a világ, mit tanít róluk a tapasztalás, s egyszersmind a józan elmélet is melyiket ajánlja közülök?

Hogy a raboknak régi tervtelen közössége, együtt tartása, társas élete veszedelem, azt bizonyítani nem kell. Van azonban, kik mindemellett a közös rabság eszméjét elég alapnak tartják célszerű fegyrendszer megalkotására, bizonyos feltételek mellett. Nem mellőzhetjük őket tehát említés nélkül.

Ujabb időkben ugyanis készültek oly közös rendszerek, a melyekről pártolók azt hiesztelik, hogy a rabokat, habár elkülönítés nélkül együtt élnek is, teljesen megóvják önnön társaságuk veszedelmeitől. Ha ez igaz, akkor a közös rabság eszméje mindenekelőtt áll, s nem kell más alapot keresni sem. . . .

De valjon mi lehet az a mindenható hygiéne, mely biztosít róla, hogy száz meg száz bűnös úgy él egy földél alatt együtt, mintha nem is élne együtt, mely láthatatlan falat von a levegőben, testileg együttélő emberek lelke közé, mely kiviszi, hogy élő ember tudomást se vegyen laktársáról, mint egy és ugyanazon sir mumiái?

Nagyon szigorú rend, kérlelhetetlen fegyelem, örök éber felügyelet egy felől, kedvezmények kilátásba helyezése másfelől. Ez a talizmán.

Egy nagy lélektani hiba az egész.

Először az ember, kit örül állitunk, nem Argus, hogy rászédhető ne legyen; másodszer a fegyenc, kit oly nagyon őrziünk, csalárdabb, mint az enyhébben őrzött. De eltekintve ettől, a megóvás e módjának alapja: egyfelől a megfélemlítés, rettegetésben tartás, másfelől a csalogatás, jutalommal édesgetés. — Örök igazság, hogy a félelem is, a jutalom is inkább ront, mint javít.

Fokozták a főnebbi óvoszer hatását a beszéd eltiltásával, a föltétlen hallgatás megparancsolásával is. A rabok együtt vannak, de ha estve lefeküsznek, aludniök kell, vagy feküdniök mint a megholtaknak; reggeltől estig dolgozniök együtt némán, siketnémán, mint a gép. Hagyján beszélgetni, de még inteni sem szabad, különben van dolga az auburni korbácsnak....

Az előbbi lélektani tévedés fokozása.

Vegyük, hogy mindez keresztülvihető, valjon lehetséges-e, hogy ily szellemi erőszak nem hogy javítson, de hogy a jónak utolsó szikráját is ki ne oltsa? Oly árnyékot vet az minden lélekre, mely egészen soh'sem enyészik le róla. Lélektanilag botrányos, természetellenes, egész az embertelenségig. Beszélni tudó társaságot azért ütni, mert beszél, csaknem olyan, mint némát azért ütni, mert hallgat.

Ezen a rabok együttélésének morális veszélyeit elhárítani akaró találmányokat nevezik aztán szellemi elkülönítésnek. Ismeretes cím a börtöntanban, sok dicséretet rápazaroltak a közös rabság barátai. Pedig az egész csak egy üres frázis.

Testileg együttélő emberéket, lelkileg célosan elkülöníteni lehetetlen; a főnebbi mód, nemcsak hogy nem célos, de szóba sem hozható javító fegyházban. Összehiragítani őket, vagy ütni, ha egymásra kétesen néznek, vagy önzésöket odáig fokozni, hogy önként lemondjanak egymás társaságáról, mind tisztátalan eszköz.

Én azért, miután a közös rabság veszedelmét elháríthatónak nem tartom, eszméjét is teljesen elvetendőnek s minden javító fegyrendszer tervéből kizárandónak vélem.

Következik az osztályozás eszméje.

Megismerni a fegyencet mint embert, meghatározni a fokot, melyen erkölcsisége áll, kitanulni minden uton-módon jellemét, természetét, egész lelkületét s ehez képest úgy oszt-

tani egymástól testileg is elkülönített társaságokra a fegyencsereget, hogy közülök az, ki még nem romlott, vagy a javulásra fogékony, a körülte levő társaságban akadályra ne, sőt buzdító példára találjon: a rossz pedig elzárassék, hogy mint az elszigetelt tűznek ne legyen maga körül mit fölemészteni.

Ez az osztályozás igazi eszméje.

Első tekintetre látszik, hogy ebben sok jó van, de ha meggondoljuk, a végcélra nézve még sem elég.

Az a tagadhatlan jó megvan az osztályozásban, hogy ha sikerült, megóvja a romlatlanokat a romlottak társaságától, elkülönítvén őket testileg is azaz valósággal.

De az a kérdés, hogy hol ismerje meg az osztályozó az osztályozandót? Abban a pillanatban, midőn a fegyenc kezéhez jut, csak nem határozhatja meg egyszerre, hogy melyik osztályba, melyik társaságba való... az emberismeret nehéz munka, időt igényel. — Az osztályozást tehát kell hogy megelőzze valami, célszerű tér és idő, hol előkészíteni lehessen.

Továbbá az is kivehető, hogy ebben az eszmében inkább csak óvó erő van. Tendenciája nem annyira haladni, mint inkább megtartani a morális status quo-t. A fegyenc javulhat benne, de nem kénytelen vele legkevésbé sem, nem kényszerítették rá minden lehető eszközzel. Nincs meg ezen eszmében magában a bűnöst megtörő hatalom. Szóval inkább negatív jó tulajdonai vannak, mint pozitívek.

Az osztályozás tehát életre való eszme, melyet használni lehet, és fel is kell használni, de magában nem elég.

Vannak, kik azt mondják, hogy miután az emberismeret nehézségei miatt az osztályozás egyáltalában lehetetlen: meg kell elégednünk a közös rabsággal, szellemi elkülönítés mellett.

Igaz, hogy az emberismeret szerfölött nehéz, ritkán biztos, hanem ezzel a nehézséggel és bajjal szembe kell szállani annak, a ki javítani akar. Az emberjavításnak nélkülözhetlen eszköze az emberismeret; a mely fegyrendszer ezt kihagyja vagy kifelejt a számításból, az nem lehet helyes javító rendszer. Oda kell munkálni mindenkép, hogy ez a nehéz feladat megkönnyíttessék maga a rendszer által, mert megfejtése nélkülözhetetlen. Ugy vagyunk vele, mint a velenceiek voltak városuk építésével: a víz tetejére is építeni kell, ha száraz föld nincsen; mint a matematikában az elérhetetlen eredményt megközelítik tizedes törtek alakjában a végtelenségig, s hasz-

nálják valódi eredményképen; ugy kell tennünk itt is, az emberismeretet megközelíteni lehetőleg s használni a célra, melyhez nem nélkülözhető. Itt kerülő ut nincsen, meg kell ostromolni a meredeket.

Ennyit az osztályozásról. Előleges jegyzetképen megemlítjük még, hogy némelyek osztályozásnak nevezik azt is, midőn p. o. az irek, igyekezet, szorgalom, fegyenházi magavi-selet és érdem szerint megkülönböztetéseket tesznek a fegyenc-cek között; vagy midőn p. o. a franciák büntények szerint osztályoznak. Ezeknek a külső megkülönböztetéseknek, gépies elreggetéseknek semmi közük ahoz az osztályozáshoz, melyet mi itt mint a börtönügyi alapeszmék egyikét fejtegettünk, mely szerint a fegyenc mint ember osztályoztatik. Hogy mit tartunk azokról, ki fog tünni alább.

A magánrabság eszméjében annyi célszerűség, annyi positiv javító erő van, hogy méltán kérhető valaki: honnan van, hogy fölénye már világszerte előismerve nincs? hogy mindenütt, hol csak fegyházak épülnek javító céllal, a magánrabság eszméje nem szolgál egyedüli alapul? — A prak-tikus amerikai elkezdte, s felhagyott vele; nem erőteti, bár övé volna a kezdet dicsősége; az angol megpróbálta, de el-ment tőle a kedve; a franciának nem kell; az ideális német könyveket ir róla, harcol érte tollal, de a valóságban alig-alig tart egy megfelelő fegyintézetet ir-magul.

Az, hogy költséges, vagy hogy betegségeket okoz, hogy őrtülésre visz, nem kielégítő ok; részint, mert egyik sem áll oly nagy mértékben, mint a magánrabság ellenségei hiresz-telték, részint mert többé kevésbé mindeniken lehetne segí-teni. Ha a magánrabság eszméje, a tiszta magánrendszer meg-felelt volna a várakozásnak a gyakorlatban, azok az okok nem buktathatták volna meg. Nagyobb okot kell keresnünk.

Az osztályozásra azt mondtuk, hogy magában nem elég; a magánrabságra azt mondjuk, hogy magában sok.

A mivel ember legkönnyebben túri a magányt, ez tény. Másik igazság, hogy a végigtartó magánrabság, a tiszta ma-gánrendszer csak ott életszükség, hol a fegyencek általában elvetemült gonoszok. Hogy pedig a fegyenc egy felől mind mivel, másfelől általában gonosz legyen: az még ez idő sze-rint egy országban sem fordul elő. Oda, hogy ez megtörtén-hessék, teljesen mivel, még pedig nem csak elemileg mivel, nép, s minden oldalról rendezett társadalmi élet szükséges;

hol azután a fegyházba, morális értelemben igazán csak az ország szemete kerülne. Ezeknek való volna a végigtartó magánrabság, mert miveltek és mert gonoszok. Ha kivételkép kerülne ott is egy-egy romlatlan lélek, aki különös véletlenek áldozata lett : még ez is mint mivelte, önérzeténél fogva, maga kérné a magánt. De korunkban a nagyobbbrészt együgyű s élnetetlen embereket végigtartó magánnyal még buszmábbá és élnetlenebbé tenni nagy hiba volna. Orvosság a magány az ember lelkének, de a beveendő adagot embere válogatja.

A tiszta magánrendszer bukásának oka tehát az, mert még nem korszerű, még nincs itt az ideje. A ki megkezdte, nagyobbat lépett előre, mint kellett. Majd ha eljő az idő, melyben a műveltség ki lesz terjesztve a nép legalsó rétegeig, midőn társadalmunk annyira rendezve lesz, hogy — mint fönnebb mondtuk — csak a rosszak esnek el, csak a gonoszok lesznek bűnösök : akkor feljő a tiszta magánrendszer napja. Még most korán van, még most sok. Röder, a magány lovagja, önkéntelen bevallja ezt, midőn panaszkodván a magánrendszert eldobó nemzetek rövidlátása felett, azzal vigasztalja magát, hogy a jövő mégis a magánrendszeré. Igaza van; azé a jövő de épen azért nem azé a jelen. Elmondhatjuk rá: „tu l'as voulu George Paudin.“

Ezeket tanítja a börtöntan három alapeszméjéről a tapasztalás, s eképen igazolja az elmélet. A közös rabság, a hajdankoré, a legtökéletlenebb; az osztályozás fölötte áll, tökéletesebb, de még sem elég; a magánrabság több a kelletténél, túl-erős szer, a jövőének mondható. A tanulság végeredménye az, hogy közülök egyik sem korszerű, külön magán egyikén sem épülhet mostanság célszerű javító fegyrendszer.

Ennek a tanulságnak, ennek a meggyőződésnek stádiumán áll tehát a világ ma a börtönügygyel. Feladta az egy eszme keresztülvitelének elvét s újat állított fel: az eszmék összevegyítését.

Összeházasítani, vegyíteni az eszméket, ez az időszerű jelszó, mely dívik, ez a modus procedendi mostanság. És úgy hiszem, hogy a világ meg is találta ebben a jelszóban a korszerű helyes alapot. Összeválogatni mindenünnen a mi jó, elvetni az időelőttit szintugy, mint az elavultat, s úgy alkotni össze egy célszerű javító fegyrendszert, nem ragaszkodván mereven egyik alapeszméhez sem: úgy gondolom, hogy ez



olyan alap, olyan álláspont, melyet aggodalom nélkül elfogadhatunk mi is.

De az a kérdés már, hogy épített-e eddigelé a világ oly fegyrendszert arra az alapra, melyet készen, a mint van, kényelmesen átvehetnénk, s ha igen, melyik az?

### III.

#### A külföldi fegyrendszerek.

A telek kipécézve, de még innen az alap tervéig, lera-kásáig, az épület betetőzéseig: igen sok van hátra. Azért, hogy a világ meglelte a helyes alapelvet az eszmék összevegyítésének elvében, még nem következés, hogy már valóban jó fegyrendszert is tudott alkotni. Mert a mily sokféle combinációja van egy nagy sorszámnak a mathesisben, épen oly sokféle fegyrendszer állhat elő azon három eszme vegyítésének alapján.

Nem vesszük itt, nem is vehetnők sorra mind a világszerte gyakorlatban lévő fegyrendszereket, hogy vizsgálgas-suk őket apró lényegtelen eltéréseikben is. Ez fölösleges volna. Annnyira rokonok egymással, hogy elég lesz közülök szemügyre venni a leghiresebbet, az ir fegyrendszert. Ez többi társainak koronája, legmagasztaltabb ez idő szerint, úgy, hogy ha van elfogadható kész rendszer, csak ez az; egyszer-smind úgy egyesíti magában e rendszer a többinek minden főjellemvonását, hogy őt bírálva, bíráljuk mindannyit, az ő elvetését indokolva, indokoltuk egyszerre a többiét is.

Mint tudva van, az ir fegyrendszer 4 részre oszlik:

- 1) 8, 9, 12 óra terjedő magány.
- 2) A fegyenc más fegyintézetbe vitetik, ahol éjjeli elkülönzés mellett, nappal közösen végzendő erős testi munkára szorittatik. Itt egyszer-smind 4 fokozatosan emelkedő osztály áll előtte, melyek mint kiérdemelhető előléptetések, növekedő kedvezményekkel vannak kapcsolatban.
- 3) A legfelsőbb osztálybeliek megint másik intézetbe vitetnek, hol levetvén a fegyencruhát, mint napszámosok dolgoznak, s erkölcsiségük kisértéseknak tétetik ki.

4) A legjobbak föltételelesen szabadon bocsáttatnak.

Ez a rendszer tehát a magán- és közös rabság vegyítése.

Van ugyan szó benne osztályozásról is, de nem az igazi osztályozásról.

Ezt a rendszert nem tartom helyesnek, elfogadhatónak. Okaim:

I. Ha végig tekintünk e terven, első tekintetre feltűnik, hogy az igen szövevényes, mesterkéltséges, cifra. Már pedig ha tiszta logika, ha igaz művészet, ha életrevaló gép, ha akármilyen, mindenekelőtt egyszerű legyen. Előtte tehát első tekintetre is gyanus bonyolodottsága miatt.

II. Helytelen, hogy megszabja a bevegyítendő magányt. Igaz, hogy három változatban, csak hogy az emberek egyéniségek szerint nem csak három felé oszolnak, s nem is oly szűk határok közt különböznek egymástól. A magánynak hogy hasson, ad hominem és ad hoc kell mindig kiméretni.

III. Lélektanilag hibás e rendszerben az erkölcsjavító alap gondolat.

Reményébresztések, jutalomra való kilátások által vezetni jóra a bűnöst, ez vonul rajta végig mint olyan.

Hibás ez:

a) azért, mert nem tiszta lélektani eszközzel akar lelket tisztítani, tükröt törölni sáros kézzel. Jutalomért az ember nem a jóra szokik rá, hanem a jutalomra; s ha majd az élet díjtalan, sőt áldozattal járó jóságot fog követelni tőle: a díjazott bűnhöz pártol. Igaz, hogy a tudomány megmarad, ha díjért tanultuk is meg, de nem analog ezzel a lélek erkölcsi ügye. — Lélektanilag tiszta eszközzel nyuljunk a lélekbe, ha tisztítani akarjuk. Hibás ez alap gondolat

b) azért, mert a fegyházi előljáróságra nézve lehetlenné teszi megismerni a bűnöst, a mi nélkül pedig javítás nem képzelhető. A fegyencnek intézeti magaviselete különben sem igaz mértéke erkölcsiségének, a legraffinirtabb gaz rendszerint legszelidebb s engedelmesebb ott. Így is nehéz tehát, ha pedig rendszeresen fokozott jutalmakkal buzdítjuk őket a képmutatásra, épen lehetetlen lesz rajta eligazodni. Egy apának például van sok gyermeke, megáll közöttük, jutalmat ígér annak, a ki legjobban kedvébe jár. A jutalmat valamelyik elnyeri, de az apa csak annyit fog megtudni az egészből, hogy ki tudta legjobban kedvét keresni, hanem kötve hiszem, hogy ez egyszersmind a legjobb is volna gyermekei közt. Goneril valamivel rosszabb volt, mint a szegény Kordélia, pedig ha

nem mindenki Lear is, mindenkiben van valami Learból. Ha az apa igazat akar látni, ne ígérjen semmit, hanem hallgasson és vigyázzon. A nagy persa mondában Feridun sah így tesz, midőn gyermekeit ki akarja ismerni, de az ir fegyintézetek előljárósága olyan ígérkedő apához hasonlít.

IV. De föltéve, mit tagadunk, hogy e mellett még meg lehet ismerni a fegyencet mint embert, ez a rendszer egyáltalában nem használja fel az emberismeretet az emberjavításra. Szerinte ugyanis, mint látjuk, mire első állomásán, magánfogsága alatt megismerhették a fegyencet előljárói, már kötelesek átadni másik intézetnek; mire itt megismerték, ismét uj kezekbe kell átszolgáltatni. Mintha készakarva szednék ki a bűnöst azoknak kezéből, a kik már ismerik, hogy sehol se lehessen vele bánni jelleme és természete szerint. Már pedig, hogy emberi lelket vezetni és javítani hogy lehessen, anélkül hogy ismernők, azt én nem tudom, de még az angolok sem. Ez oly nagy hiánya ennek a rendszernek, hogy ha egyéb baja nem volna is, ezért magáért elvetendőnek tartanám.

V. A fegyencek kitöltött magánfogsága után társaságban dolgoznak együtt. Az alap, melyen e társaság összegyülekszik, nem kezeskedik ennek jósága felől. Az osztályozott rabság valódi eszméjében meg van a jó szándék, ugy osztani társaságokra a bűnös sereget, hogy a jobb lelkű óva legyen a rosztól. Az ir rendszernél ez a szándék, mintha meg sem volna, s ha mellékesen meg van is, a rendszer fönnebbi alap gondolata miatt nem valósítható. A mely előljáróság nem ismeri fegyencet mint embereket, nem is válogathatja össze. Itt a legromlottabb ha ügyes, szorgalmas és meglapul, összekerül a legjobbal, a rendszer alapelve szerint és miatt. Való, hogy az igazi osztályrendszernél is megeshetik ez, de csak tévedésből, mint kivétel; itt ez a tévedés benne van a rendszerben. A cél volna, osztályozni a fegyenceket mint embereket, az emberismeret minden segédeszközeivel és szempontjai szerint; itt csak mint fegyenceket osztályozzák őket külsőségek után; de nem is tehetnek máskép, miután már előre magok kényszerítették a bűnöst arra, hogy magában eltakarja az embert, s mindig csak a fegyencet mutassa. Az ir rendszerben tehát a régi közös börtönök ragálya, egyesül ezen ferde kitüntetések-ből álló osztályozás nyavalyájával.

VI. A harmadik állomáson, a soít disant legjobbak, mint rendes napszamosok dolgoznak, s kisértéseknek teszik ki

őket. Hogy mint napszámások dolgoznak, azt értem, az jó; de hogy miért kell kísértéseknek alávetni őket, azt nem látom át. Ha a bünhödés kezdetén tennék, még azt mondanám, meg akarják ismerni őket, hogy aztán javíthassák; de hogy itt, hol a fegyenc már a féllábbal a szabadban van, a büntetés utolsó napjaiban kezdik el próbálgatni őket, ez különös — — azt hiszi az ember csupa kíváncsiságból teszik. Ezt a hivatalos próbát csak a bolond nem állja ki, s a ki kiállotta, nem bizonyított be semmit. Ez csak ronthat; ne fitogtassuk bizalmunkat így a fegyenc iránt, megérzi ő, hogy az tulajdonkép bizalmatlanság. A kísértéseket elvégzi az élet, hagyjuk reá. Krisztus nagyon ismerte az embert, s nem ok nélkül tette a mindennapi kérések sorába: „ne vigy minket kísértetbe.“ Sok veszedelem van abban és semmi jó.

VII. Végre a föltételes szabadon bocsátás. Mint mérséklő póráz az elszabadulton jó hatású lehet, kivált a megszabadulás első napjai- és heveiben. Csak abban kétkedem, hogy ez minálunk alkalmazható legyen. Igazi ellenőrzés sokszor lehetetlen, följelentések esetén csupa hallomás után kellene az illetőt, kinek magamentése nem nyom, újra büntetni. A hatóság könnyen rászedhető, a szabadult fegyenc pedig fondorkodásoknak, keserítéseknek könnyen áldozata lehet. — De van más baj is itt, ugyanaz, mely az ir rendszernek már mondhatni vérében van; a fegyenc föltételes szabadságának büntetési idejéből kell kitelnie, leengedtetnie, s erre a nagy jótéteményre a fegyenc a fegyházban szerezhethet érdemeket. — Ime megint kilátást nyujtanak a fegyencnek fegyencéremekért, kényszerítik, hogy szenteskedjék, tettessen, elmaskirozza magában az embert, s tegye lehetetlenné igazi felismerését. Ezzel a járulékkal a föltételes szabadonbocsátás gondolatát sem fogadnám el.

Mindezen okoknál fogva tehát én az ir fegyrendszert nem tartom elfogadhatónak, s benne elkárhoztattam együtt mindazon rendszereket, melyek eddig az alapeszmék összevegyítésének elve szerint készültek, s ez idő szerint egyik vagy másik országban használatban vannak, mert — mint előre megjegyeztem — a felhordott ellenvetések többé kevésbé illenek mindenikre, miután mindannyian: korfui, máltai stb. ugyanazon organikus bajokban szenvednek.

Nincs tehát kész elfogadható fegyrendszer a külföldön. És így nem marad egyéb hátra, mint az elfogadott alapon, új

tervről, más összeállításról gondolkozni. Megjegyzem, hogy az új szóra nem fektetek súlyt, nem a „nie dagewesen“ itt a cél és elv, hanem csak a már használt, rég ismert rugók és szegek kicserélése, áthelyezése, változtatott alkalmazása.... szóval a meglevő alkatrészek célosabb összeállítása.

#### IV.

### A mi fegyrendszerünk.

Az eddigiekből is sejthetők már tervünk iránygondolatai, most még hátra van azokat határozottabban körvonalozni s kissé részletezni.

A közös rabság eszméjét már rég elvetettük, ez tehát itt már szóba sem jő.

A mi fegyrendszerünk alapja tehát a magán- és osztályozott rabság vegyítése lehet csak.

Fönnebb e két eszme fejtegetésénél arra a végeredményre jutottunk, hogy a csupán magánrabság több, — az osztályozott pedig kevesebb a kelleténél. A feladat tehát itt, amannak pluszát emennek minuszával kiegyenlíteni.

A fegyintézet épülete maga, melyben ezen két eszme egy rendszerbe volna olvasztandó, két részre oszlanék.

Egyik fele a magánrendszer igényeinek megfelelőleg épülne és rendeztetnék, a fegyenclétszámnak tervszerű arányban megfelelő mennyiségűs egy ember folytonos bennlakására számított szobákkal. A fegyintézet ezen felének építésénél mintául szolgálhatna bármely célszerű külföldi magánfogságra tervezett fegyház.

Másik fele az előbbitől elkülönítve ugyan, de csak mintegy ugyanazon épület külön szárnya építtetnék az osztályozás céljához mérve, elkülönített magán hálózárkakkal, de nappalra 8, 10, 12 tagból álló társaságokra számított munkatermekkel, még pedig úgy, hogy mindezen termek társaságai, egymástól is szintugy elkülöníthetők lennének, mint amott az egyes egyének.

Az osztályozást természetesen megelőzné a magány.

Minden fegyenc magánfogságon kezdené bűnhődését, s megérkeztekor az intézetnek magánrendszerű fetebe helyeztetnék el, kijelöltetvén számára egészséges világos magán-szobája.



Itt a magánosok osztályában volna lerakandó a fegyintézeti nevelés egész alapja, úgy, hogy a tisztviselőség működésének sulypontja leginkább ideesnék.

Itt kellene megismerni a fegyenceket, itt volna róluk megkészítendő a lelki diagnosis, itt kellene megbirkozni az emberismeret nehézségeivel, az osztályozás annyit emlegetett lehetetlenségével.

Valóban ezt a nehéz feladatot könnyen lehetlenné teheti már maga a rendszer egy pár hibás vonás, hiányos, tévesztett sajátságával; fődolog azért, hogy a rendszer tervezésénél erre figyelemmel legyünk.

Annak, hogy a fegyencet mint embert a fegyházban megismerhessem, megvannak már a rendszerben a maga előfeltételei. Ezekről szóljunk mindenekelőtt.

a) Első feltétel, hogy soha egy fegyintézetben 3—400 fegyencnél több ne legyen, miután az embert csak úgy lehet megismerni, ha vele minél többet foglalkozunk. Ugyanezt a szabályt minden más szempont is ajánlja.

b) Legyen törvény, hogy a magány tartamának kimérésébe, a fegyintézeti előljárókból, hivatalnokokból alakítandó tanácson kívül senkinek másnak döntő beleszólása nincs; mert az ő dolguk, célszerűen felhasználni azt a magánt, ő nekik kell tudni, mennyi elég, mennyi szükséges, csak ők határozhatják meg, mikor vannak készen emberökkel, annak mind fölismérése, mind kellő kiképzése tekintetében.

Néhol az alkalmazható magány minimumát s maximumát az illető ország törvényhozó testülete szabja meg. Én ezt szükségtelen s hátrányos korlátozásnak tartom. Egy törvényhozó testület előtt e tárgyban csak a nemzet általános véralkata, jelleme lehetne mérvadó, beavatkozását csak az indokolhatná, ha egyik nemzet átlag sokkal félfelhetőbb volna a magánytól, mint a másik. De meggyőződésem szerint az, hogy a magány mikép hat valakire, sokkal egyénibb vonások, apróbb ingredienciák határozzák el, mint a nemzeti jellemkülönbségek általános nagy vonásai. De még ha másképp volna is, nekünk magyaroknak, a többi nemzetekhez képest, soha sincs okunk félni a magány célszerű alkalmazásától. Ha valamely európai nép kiállja a magányt, a magyar bizonyosan nem kevésbé, sőt alig ha könnyebben nem, mint a fecsegő olasz, francia és tán még a kedélyeskedő német is. — Miután

tehát a magányrabság tartama nem nemzeti, hanem egyéni szempontok szerint szabható és szabandó meg, ne huzzon annak kimérése körül korlátokat a nemzet törvényhozása. Tekintésék nevelési eszköznek, s alkalmazása a szükséges ellenőrzés mellett, bizassék a nevelőkre.

Néhol ismét a bíróra bizzák, hogy kimérje, mennyi időt töltsön a rab fogságából a magányban? Mert hiszen, úgy mondják, a magány az ítéletnek, a rabságnak nehezítése.

Igaz, hogy a magány általában véve, mindig sulyosítás, csupán a romlatlan lelkű mivelten emberre nézve tekinthető könnyítésnek, s várható, hogy az maga is úgy veszi, miután magához való társaságot a fegyintézetben nem igen remélhet. A miveletlen emberekre nézve mindig nehezítés az, még ha romlatlanok is, mert gondolatokban nem elég gazdagok arra, hogy a társaságot pótolhassák, s becsületérzésük sem oly kényes, hogy szeméremből ohajtsák a magányt, s érzik is, hogy a fegyintézet lakói közt ők bizonyosan találának magokhoz való társaságot, kiknek közös szerencsétlensége őket vigasztalná a socios habuisse malorum alapján: fokozatosan sulyos aztán a magány az olyanoknak, kik előbb különösen társas vagy épen családélethez szoktak, vagy kik természetöknél fogva társaság kedvelők, közlékenyek. A mi tegyenceinkre nézve tehát a magány csakugyan nehezítés még akkor is, ha azt tűrhető szobában, munkával s látogatások által megszagatva töltik. De bár e szerint a magánynak kisebb-nagyobb mértéke módosítja a birói ítéletet, én mégis azt ohajtanám, hogy a magány kimérésének joga adatnék ne a bírák, hanem a fegyintézeti tanács kezébe. A kikre bizva van a fegyencek felismerése s javítása, legyen azokra bizva az is, hogy a magányt a bünös egyéniségéhez s céljaikhoz képest használhassák. A bíró másithatatlanul határozza meg a kitöltendő rabság idejét abban a tudatban, hogy az a rabság több kevesebb magány által sulyosítva lesz. Ne hivatkozzék itt ez ellen senki az igazságra; különben is ha a birói ítéleteket a bünösök egyéniségeivel mérjük össze, alig-alig találunk ezek közt igazságosra; így még alkalmasint közelebb leszünk az abszolút való igazsághoz.

A magány tartamát tehát a fegyintézeti tanács mérje ki, a bünös megismerhetése érdekében is. Különben ugyanezt tanácsolja általában a képzés, javítás célja is.

E mellett szükséges volna, kötelességévé tenni a bíróság-

goknak, hogy indokolt ítéleteik mellett lélektani észleleteiket is írják meg, egy kis embertani ismertetést is küldjenek a fegyintézethez minden elitéltről. Emellé csatolhatnának aztán véleményt is az alkalmazandó magányra nézve.

c) Fődolagnak tartanám végre, hogy a fegyencnek a fegyházban semmi előléptetésre, helyzete javíthatására, jutalomra kilátása ne legyen, hogy lehetőleg semmi okot se lásson a képmutatásra.

A fegyenc mihelyt látja, hogy magatartásával valamit enyhíthet sorsán: úgy begombolkodik uniformisába, hogy magam előtt mindig csak a rabot látom, az embert soha vagy igen elvétve; én pedig az embert akarom benne meglátni a maga lelkének egész meztelenségében, mert céлом nem jó fegyencet nevelni belőle, hanem jó embert. Hogy tehát megismerhessem, hogy ne tectessen, arra okvetlen szükséges, hogy ne legyenek neki mint rabnak kilátásai.

E végből tegyük rá nézve a magányt lassanként tűrhetővé, kevésbé nyomasztóvá, másfelől a magány után következő állapotot sem képzelete elé ne rajzoljuk csábító színekkel, sem valóságban ne tegyük oly csábítóvá, hogy utána méltán epedhessék. A magányban levő fegyencnek tápláléka is lehetne valamivel jobb, mint a milyen lesz a magány után; munkabére is, néhány hét eltelte után, valami csekélységgel több, kárpótlásul a társaság nélkülözéseért. — Szóval, legyen a rendszernek egyik főjellemvonása az, hogy benne a biztató kilátásoknak hire-hamva sem található, annyira, hogy még a magány és osztályozott állapot hátrányai és előnyei is úgy kiegyenlitsék egymást, hogy minél kevesebb ok legyen egyiket a másiknál sokkal jobbnak tartani.

d) Ezzel kapcsolatban a kegyelmezésekre nézve is szabályul tartom felállítandónak, hogy azt a rabnak semmivel se lehessen kiérdemelnie. Kegyelmet csak oly fegyenc kaphasson, kiről előljárósága nem csak erkölcsi tekintetben adhat jó véleményt, de azt is veszi észre, hogy rabsága végét ha ki kell töltenie, nem éri meg életben.

Némelyik rab arcára egy-két év lefolyása alatt úgy kiül a halál, hogy a ki combináló figyelemmel kísérte, ráismer még ha nem orvos is; mindig vannak nem csak öreg, hanem még erőteljes fiatal fegyencek is, kikről nagy valószínűséggel, csaknem bizonyosan lehet állítani, hogy nem csak ha 4—5,



de ha csupán 1 évök van is hátra még, azt már nem bírják ki. Ezeknek a javát kellene kiválogatni s visszaadni az életnek, kegyelem útján. Ezzel legalább ismét helyreüttetnék egy-egy esetben az emberi büntetések azon örök igaztalansága, a melyre főnnebb is céloztunk, a mely szerint a bíró, ha két egyenlően bűnöst ítél is ugyanazon büntetésre, még akkor sem büntet igazán soha, mert egyik jobban megérzi a csapást, mint a másik. Kegyelemre tehát a relative jók közül is csak a halál candidatusait tartanám ajánlhatóknak; így a fegyenc nem akarhatna álszenteskedéssel kegyelemhez jutni, s könnyebben behagyna pillantani lelkébe.

Hogy a szükséges emberismeretre csak az tehet szert, kinek nincs joga a fegyencet különös kedvezményekben részesíteni: azt érezték a tervezők már eddig is, hanem a valósításnál csak félig-meddig engedtek helyes ösztönüknek. Félrendszabályt hoztak és semmit sem értek el vele. A lelkész magát állították a fegyenc elé mint olyant, a kitől az semmi jótéteményt e világ szerint nem várhat, a ki előtt tehát nincs miért tettetnie. Szegény lelkész! egy maga áll ott a jog és hatalommal diszitett hivatalnokok közt, mint tehetetlen semmi, és pedig minden eredmény nélkül. Vagy derék ember az a lelkész, akkor minden fegyenc tudja, hogy jó lesz kedvét keresni mégis, mert személyes befolyásával az utasítás paragrafusai nélkül is segíthet rajta azon nagyságos és hatalmas igazgatóságnál, melylyel mindennap érintkezik; vagy élheterlen a lelkész mint ember, akkor... meglehet, hogy a többiek mellett rá se néznek, hanem ennek aztán nincs mit örülni.

Lelkésznek úgy mint igazgatónak s bárkinek egyaránt ne legyen joga és hatalma segíteni a fegyencen. A főnnebbiek alapján legyen benne a rendszerben magában a tettetés kiküszöbölése, ne nyerhessen a fegyenc kedvezményeket senkitől, az összes tanács se segíthessen rajta; jó magaviseletének egyedüli jutalma legyen, hogy nem bántják, hogy kikerüli a kihágásokkal járó megfenyítéseket, s marad az rabsága utolsó napjáig, a mi volt az első napon — fegyenc. Uralkodjék sorsa felett a szerető, de szigorú igazság, mely büntet ha kell, de kiszabott mértéken felül sohasem ad semmit, ráadást soha, mely kegyet és kegyetlenséget egyaránt számúz.

Ezen iránygondolatokat tartom befoglalandóknak a rendszer tervébe azért, hogy az emberismeret nehéz munkáját maga a rendszer könnyítse vagy legalább ne akadályozza.

Hátra van még részletezni kissé, hogy a végcél az erkölcsi javítás érdekében hogyan volna felhasználandó a fegyintézetnek mind magánya, mind végül osztályozott korlátolt társas élete; kissé lerajzolni a fegyencek élete folyását a fegyintézet mindkét felében.

## V.

### A magányban.

A fegyencet erkölcsi végecljához a fegyintézetben kettős munka vezeti: az egyik tisztán szellemi, a másik inkább testi; amannak célja, helyes irányu általános mivelttség által emelni lelkét; emezé: kezébe adni a kenyér botját, ha elejtette vagy addig nem bírta volna.

A szellemi képzés feladata megoszlik a templom, iskolai oktatás és a magánzárkákban levők rendes látogatása közt.

A templomban a lelkész tudni fogja, mit tegyen. Csak azt jegyzem meg itt, hogy istenitiszteletre a fegyintézet minden felekezete járhatna ugy, hogy a magányban levők a már kibocsátottakkal egyszerre volnának jelen a nélkül, hogy látnák egymást s közlekedhetnének. E célból ugy kellene építeni a templomot, hogy benne a magányosok számára kellő mennyiségü külön elzárt ülőhelyek lennének, (mint ez a jól rendezett külföldi magányfegyházakban régóta van), a már osztályokban levők pedig ugyanannyi osztálylyal, mondhatni páholylyal birnának a templomban, mint a hány munkaszobára vannak oszolva künn. A templomban tehát egyszerre lenne az illető felekezet, de épen ugy elkülönítve egyénenkint és társaságonként, mint a templomon kívül.

A szellemi képzés általában, mint már mondtuk, nagyobb részint a magány idejére esnék. Végezhető és végezendő volna pedig következőképen:

Hogy a magányban levő fegyencek iskolai előadásokra összejőjjenek s egy teremben egyszerre hallgassák azokat, habár elkülönítve is, nem tartom célszerűnek. Tanítani legsikeresebb ugy, ha a tanító mindig szóba állhat tanítványával a szükséghez képest, kérdezheti stb.; hogy pedig ilyenkor egy-egy fegyenc a neki szánt zúgból, mint valami sír fenekéről beszéljen ki, a többi által sejtve, de nem látva, ebben látok valami furcsát; de meg a gyakor iskolai összejö-

veteleknél könnyen paralyzálva is lehetne a magány hatása, kijátszva az egész.

Én legjobbnak gondolnám a tanítást minden fegyencnek helyébe vinni, magányzárkájába. Hogy sikerére nézve a négy szemközti tanítás előnyös, valóban hatványozott az együtteséhez képest: az bizonyos. Csupán az az ellenvetés lehet itt, hogy a tanító nem fogja meggyőzni. S ezen ellenvetés alapos is volna, ha az u. n. iskolai képzést, a tudományos művelést, elejétől végig a tanítóra akarnók bízni, akkor semmi esetre sem győzné meg, nem egy, de két-három tanító is alig. De én itt egy célszerű munkafelosztást hozok ajánlatba, mely ha valósittatik, a cél el lesz érve, s minden nehézség elhárul. Ezt a munkafelosztást következőkép gondolom:

A fegyintézet tanítóját csak annyiból tenném felelőssé, hogy ne legyen az intézetben oly fegyenc, ki péld. félesztendő lefolyása után ne tudjon írni, olvasni és számolni (4 alapművelet). Ez nem volna túlterhelés, vállain csakis a fegyencek teljesen tudatlan, iskolába soha nem járt részének gondja volna, s e mellett a tanítás munkájának igazán csak alfája. Egy 3—400 lélekre számított fegyintézetnél a tanító megerősítés nélkül végezheti ezt a feladatát, ha egyszer in currenti van a népesség dagálya és apályával. Minden szállitmánynyal készen lehet többnyire, mikorra új érkezik. Itt természetesen ünnepeles közvizsgákról szó sem lehet, de nincs rajtuk semmi sajnálni való; a tanító minden egyénnel külön tesz vizsgát, idejét maga határozza meg, maga kéri. A vizsgát az illető lelkész teendői közé soroznám, s mellőznék körülte minden formalitást. Annyiból állna az egész, hogy a vizsgálandó fegyenc lelkészét a tanító megszólítaná, hogy ezt s ezt a fegyencet vegye át, mert ő már készen van vele, a lelkész akár maga, akár a tanítóval együtt bemenne a fegyenchez, meggyőződne képzettsége fokáról, s mihelyt kielégítőnek találná, a tanító fel volna mentve azon fegyenc gondja alól. A lelkészre tartanám bizandónak ezt a vizsgát azért, mert mint tisztán lelki fejlettség kérdése, legközelebről őt érdeklí; továbbá mert a fegyintézet többi hivatalnokai között ő az, kinek a tanítás megítélése leginkább szakmájába vág.

Ha netalán tán a gyakorlat megcáfolná számításomat, s egy tanító még sem bírná meg ezt a terhet, egymásodik tanítóval lehetne könnyíteni rajta. A külföldi fegyházakban ez már nem új dolog.

Az irni, olvasni, számolni tudó fegyencek továbbmivelésének gondja tehát e terv szerint nem a tanítóé volna, de valakinek mindenesetre végezni kell, mert annyi műveléssel, mennyit a fennebbiek szerint a tanítótól várunk, nem elégedhetünk meg. Az a kérdés tehát, hogy mi módon képeztesse nek a tudományokban tovább azok a fegyencek, kik már irni, olvasni és számolni tudnak?

Ezen a feladaton osztozzék meg az intézet összes tisztikara. Semmi okuk sem lesz feljajdulni ezen, mert ez által semmi új teher nem lenne rájuk róva. Egy magányrendszerű fegyháznál különben is kötelessége a tisztviselőknak, sorra látogatni a zárkákat, s azokba nem épen csak betekinteni, hanem a fegyencsel kissé hosszasan társalogni. Ha már ennek a társalgásnak úgy is meg kell lenni, miért ne folyjon az hasznosan szórakoztató dolgokról inkább, semhogy léha, üres semmiségekről vagy felerőszakolt morális közhelyek, utféli bölcs tanácsokról?

Én úgy hiszem, ha a társalgásnak olyan szolid kész tárgya lesz, könnyebben esik az illető tisztviselőnek is. Minden művelt ember vonzódik egyikéhez vagy másikához a tudományoknak, a melylyel szívesen foglalkozik, a melyről kedvvel beszélget. Bizassék mindenkire, a mit választ. Igazgató, orvos, lelkészek stb. osztozzanak meg a tudományokon. A lelkészek elfogadhatnak két tudományt is, miután nekik csak hiveikre lesz gondjuk, s úgy hiszem, hogy céljokra igen szépen felhasználhatnák a vallástanon kívül a szent és egyháztörténelem mellett még hazánk történelmét is. Az orvosnak igen kevére esnék beszélgetni természettani kérdésekről (hideg, meleg, eső, harmat, dörgés stb.). Az igazgató s többi hivatalnokok szintugy társalognának könnyedén oly tudnivaló dolgokról, melyekhez legtöbb kedvök van, melyek úgy szólván napi teendőik (számítások, mértékek, házi gazdálkodás stb.). Ahoz, hogy oly tudatlan népnek épületest beszélhessen valaki, alig kell előkészület. Fő az, hogy távol legyen minden iskolai fész, keresetlen társalgó modorban hozni és adni elő, a mit tudatni akarunk, mulattató, elbeszélő hangon; ha kérdezzük, a mit elmondtunk, ne kívánjunk gyermekes előadást, inkább ne is kérdezzük, mikor alkalom nem kínálkozik; megtanulandó kézi könyveknek híre hamva se legyen, hanem igenis legyenek célszerű olvasmányok bőven.

Emberek már azok mind, ha tanulatlanok is, ne tanuljanak szót, hanem értelmet.

A tanításnak ezen testvéri megosztása egyesitené a fegyintézet összes hivatalnokait egy munkakörben, s jelképezné, hogy mindnyájoknak egy ugyanazon végcéljuk van: az erkölcsiség. Az eredmény kimaradhatlan. Ebben az egész eljárásban én célnak nem a tudományt tekintem, hanem a léleknevesítést, a tudomány s az előadás, beszélgetés szelleme által. A tudomány csak fogó vége a dolognak, csak domb, melyről a szomszédvár, a lélek, megostromolható; a fegyenc lelke bizonyosan finomulni fog a sokféle tanító beszélgetés s ügyben általánosan szives fáradozás látása által. Másfelől az ilyen látogatásoktól mégis mindig várható egy kis konkrét eredmény is, melyről aztán a hivatalnokok eljárása e részben jobban megítélhető lesz, mint a határozatlan tárgyú beszélgetésre utasítás mellett. Ez is lényeges, mert a magánrendszerben a hivatalnokok látogatása s annak tehát ellenőrizhetése is nagy fontosságu.

A legegységibb tanítással tehát a tanító által a továbbképzéssel az egész hivatalnoki kar által már készen volnánk, azonban e két osztó fél mellé a szellemi képzés munkájához még egy harmadik osztályost is szükségesnek tartanék. Ez volna egy gazdaságtanító s egy szersmind gazda.

Népünknek életmódja a földművelés, ebben őt képezni országos nemzeti érdek. Az iskoláknál már kezdenek erre kellő súlyt fektetni; a fegyintézeteknél is hiba volna számba nem venni. Fegyenceinknek mondhatni fele földműves, ha ezeket ott benn lelkileg más irányba tereljük, vagy zavarba hozzuk, határozatlanságba ejtjük, az elkésett és velök ellenkező lelki fejlesztés erőszakolásával, vagy a legjobb esetben nem hatunk vele rájuk s így nem teszünk semmit. Hadd maradjon meg az ő lelkök abban az irányban, melyre tisztességes kenyérkereset tekintetében nevedekett, s melyben már megerősödött, hadd tökéletesedjék abban elméletileg is. És ezt valószínűsíteni a gazdaságtanító feladata volna.

Az ő teendőinek is egyik fele a magánzárkák körül forogna. Feladata volna itt minden írni, olvasni és számolni már tudó földműves fegyencet a helyes gazdálkodás elméletébe bevezetni, szintén csak társalgással, beszélgetéssel, minden kézikönyv betanítása nélkül, segédül csak céljához mért választott olvasókönyveket használhatna. E szerint tehát a magány-

ban végzendő szellemi képzés munkájából egy jó részt ő is vállalra venne.

Igy oszlanék tehát meg a lelki mivelés munkája fegyintézetünk magánrendszerü felében. A rendes tanító könnyen meggyőzné, hogy a teljesen iskolázatlan részt egyenként segítse föl a képzettség legalsó lépcsőjére. A továbbmivelés munkája egybeolvadna az előljáróság különben is köteles látogatásaival, ugy azonban, hogy abból is az irni, olvasni és számolni tudó földmives fegyencek szakképezését, tehát gondozásuk nagyobb részét átvenné egy gazdaságtanító.

A leirt szellemi munka mellett a magányban ülő fegyencnek még ideje nagyobb része üresen marad, annak pedig ugy maradnia nem szabad, be kell töltetni valami célszerű testi foglalkozással. Ezen testi munkáltatásról csak általánosságban jegyzek meg egyet és mást.

Alapelvül veendőnek tartom, hogy kiki lehetőleg azt a munkát folytassa a fegyházban, a mit mint tisztességes életmódot tanult és gyakorolt künn a szabad életben; hogy általában a fegyintézetben mindenkit oly munkára kell fogni, a melyet legtöbb valószínűség szerint lesz módja és kedve üzni a maga jó szántából is. Szóval az eljárásnak ezt az oldalát is az erkölcsi végcél szempontjából tekintem; a munka hatalom a javításban, és véteknek tartom, ha a fegyházban másra szolgál eszközül, mint arra, hogy a bünöst becsületes utra terelje.

Fegyenceink életmódjuk szerint nagyobbbrészt kéz müvesek és földmivesek.

Az elsőkre nézve a legelterjedtebb mesterségek mindenestre üzhetők legyenek a fegyház magányzárkáiban is. Az a kevés számu kivétel, melynek mestersége a fegyházba bármi ok miatt be nem vihető, alkalmaztassék az övéhez legközelebb rokon mesterségre. Hiszen valamint a tudományokegymással kapcsolatban vannak, egyik a másiknak segéde, kiegészítője; ugy a mesterségek is mind céljok, mind a bennök rejlő ügyességnél, mind a velőkjáró testmozgásnál fogva, mondhatni családokra oszlanak. A ki a mesteremberek közül még ily tekintetek mellett sem látható el célszerű foglalkozással, annak, hogy ne heverjen, inkább gondoskodnám valami tanulást nem igen igénylő munkáról, semhogy egészen uj mesterségre taníttassam, miután nem szorult rá, nincs szüksége kenyérkeresetmódot tanulni, mert van neki, s munkáltatásánál a főcél csak az lehet, hogy ne heverjen, hanem hasznosan elfoglalva legyen.

A nagyszámu földmives osztályt szintén kell testileg is foglalkoztatni a magányzárkákban. Ha ezeket, mint most szokás, csizmadia vagy szabóságra szorítjuk, igen gyakran megöljük őket, de csaknem mindig megnyomorítjuk testileg, és pedig minden magasabb cél nélkül. Sohasem fogják ők kenyérüket azzal a mesterséggel keresni, tapasztalás szerint nem is szándékuk; örülnek, ha eldobhatják az árat és tűt; de még ha akarnának is, alig élhetnének meg abból a kontár ügyességből, a mit a fegyházban szerezhettek. Meglett embereknek nem is igen lehet, de nem is tanácsos megváltoztatni tisztességes kenyérkeresetét, hadd menjenek nyugodtan a maguk életuján, a mennyiben az becsületes; nem kitéríteni kell abból őket, hanem inkább, ha a bűn miatt letévedtek is, beleigazítani.

A földmiveseket magányaikban leginkább faragó munkával foglalnám el, ehhez részben értenek is, s ha egy kis ügyességet szereznek benne, a földmivelés mellett hasznát is veszik. (A földmivesek közé számítom a napszámost, pásztort és részben a cselédfélét is.)

A kinek életmódja nincs, a csavargó, ki nem tud semmit, mint olyan, kit sorsa leginkább elhanyagolt, kiváló figyelembe veendő. Bukásának legvalószínűbb külső oka a rendes munka és kenyér hiánya; itt tehát a cél ezen a baján segíteni, valami becsületes életmódra szoktatni. Ha már meglett emberek, ezeket sem taníttatnám rendes mesterségre, mesterember már az ilyenekből sem válik, hanem inkább kocsis vagy más cselédféle használható napszámos stb. Fődolog munkakedvet önteni beléjük, a költő szerint pedig: „kedvet hevet a munka ad“; dolgozzanak tehát, de úgy, hogy dolgoznak, melyen a munkát megkedvelik, kiünn folytatása következhessek. Ezt a dologtalan és céltalan életi osztályt legnehezebb irányozni; ha valami, itt célhoz vezet csak az, ha elhelyeztetésükről rabságuk után gondoskodva lenne, egyéni hajlamaik tekintetbe vételével.

A kevés számu miveltebb fegyenc elláttathatik a fegyház irodájából vagy kívülről is leírni vagy számolni valóval bőven; ezenkívül bizonyosan szívesen fognak könyvkötést vagy más ily könnyű mesterséget tanulni, melyet mellékesen bármikor is hasznos kedvtelésképen folytathatnak.

Mindezt a jelzett irányban apróra részletezni s gyakorlatilag kivinni, szakértő iparos dolga lehetne, egy a cél magaslatára emelkedett gondolkodás vezetése alatt.

## VI.

## A magány után.

A kitöltött magányrabság után készen várná a fegyencet, az intézet másik fele, mely építette az osztályozás elve szerint, állana külön hálókamrákból minden egyes fegyenc számára éjjelre, nappalra pedig 8, 10, 12 tagból álló társaságokra számított munkaszobákból úgy, hogy mindezen szobák társaságai szintugy elkülönítve lehetnének egymástól, mint a megelőző magányban az egyes egyének.

A fölött, hogy ki és mikor bocsáttassék át ide a magányból, mint már kifejtettük, a fegyintézeti tanács határozná, valamint a fölött is, hogy melyik fegyenc melyik szobába, társaságba tétessék. A tanács tagjai, mint már szinte mondtuk, nem fegyintézeti magaviselet vagy más egyoldalú tekintetek szerint itélnének, hanem a fegyencnek már kipuhatolt karaktere, emberi minősége, lelkülete szerint. A rendszer már megtette, a mi tőle telt, az emberismeret nehéz munkájának megkönnyítésére, a többi a tisztviselők tehetségétől függ. A magányban szerzett lélektani észleleteik nyomán kell itt a fegyenceket kibocsátani vagy visszatartani; a kibocsátottakat jellemeik szerint apró munkaszobákban kisebb társaságokra osztani az erkölcsi véggél érdekében.

Ha valaki még most is azt vetné ellen, hogy „lehetetlen az embereket osztályozni, felismerni, s így céltalan hasztalan munka megpróbálni is”: annak felhozom a fegyenc sereg megszelvényezése, szétdarabolása mellett a végső s nézetem szerint döntő argumentumot.

Felhozom azt, hogy ám engedjük meg a mi nem megengedhető, ám tegyük fel, hogy lehetetlen az embereket csak megközelítőleg is megismerni, ám higgyük el, hogy a javításnak az emberismereten kívül más alapja is lehet, s mellőzzük azt: én még mindezt föltéve sem színtném megsűrgetni a magányból kijövő fegyenc-tömeg kisebb körökre szaggatását, mert a legnagyobb és legbizonyosabb erkölcsi veszedelem, a nagy tömeg együtt tartásában rejlik. Ha száz fegyenc él együtt, a rossz közvélemény, melyet alkotnak, sokkal erősebb, sokkal bátorítóbb, csábítóbb, mintha ugyanaz a száz tiz felé oszolva él külön társaságokban. Ha sok szikra egyesülhet, tüzzé lobban könnyen, míg külön szórva részint kialszik, részint tehetlenül pislog. Ezt fejezi ki a német ta-



pasztalás, midőn így szól: „In einem grossen Arbeitsaale, unter so vielen Gefangenen, bleibt immer mehr oder weniger das böse Princip in der Majorität, während in dem kleineren Arbeitszimmer sich der bessere Gefangene weit eher Gehör und Geltung verschaffen kann.“

Inkább menjen a fegyenc magányából egyenesen a szabad életbe, mint meg nem válogatott, vagy százával egy rakáson élő fegyenc-társaságba. Ide küldeni őt annyi, mint a reconvaleskáló beteget légvonatnak tenni ki.

Ha képtelenség is volna tehát megismerni a fegyencet mint embert, még akkor is föl kellene őket kisebb körökre osztatni; a helyes emberismeret lehetőségét azonban tagadni kívált oly előzmények után, mint a fegyházi magány, teljesen alaptalan.

Apróbb munkaszobák tehát, elkülönített társaságokra osztályozás a magány után.

Ha mindent, miről embert megismerni lehet és szokás, tekintetbe véve, a fegyházi tanács egyhangulag úgy találja, hogy a fegyenc egyéniségéhez képest már kibocsátható magányzárkájából, közmegállapodással kibocsátja őt, s tagjává teszi az intézet osztályozott felében levő társaságok közül annak, mely erkölcsi állapotát tekintve leginkább neki való. A főszempont itt, hogy a jó elv a fegyencek közt minden szobában többségben legyen, hogy a jobbak lehessenek hangadók mindenütt. Erre ügyelni, s ha valamely szobának szelleme rossz irányt vesz, észre venni nem volna nehéz. 10 — 12 tagból álló társaságot könnyű evidenciában tartani, ismerni benne a tónadókat s róluk a közszellemet, s eltávolításukkal vagy erősbitésükkel, kicserélésekkel változtatni ezt. Itt még egy jóra való ór is sokat észlelhet.

Természetes azonban, hogy ily szempontok mellett volnának fegyencek, kiket a tanács nem tartana a többi közé bocsátandóknak. Az tehát a kérdés, hogy mi történjék ezekkel?

A tapasztalás azt bizonyítja, hogy azon fegyencek, kiknek társasága a többire nézve legveszedelmesebb, rendszerint nem a legnagyobb bűnösökből kerülnek ki, tehát nem olyanok, kik hosszú időre volnának elítélve; továbbá, hogy az oly ragályosan rosznak egyik jellemvonása szokott lenni, a furfangos, raffinirt böleselkedés. Nagyobb része tehát az ily vésszes társaságu fegyenceknek, könnyebb bűnös, kevesebb időre ítelt, furfangos (nagyvárosi tolvaj, zsebmetsző, csavargó stb.) ember lesz.

Ezeket én mindvégig magányban tartanám. Bűnhödésük

ugy is rövidebb tartamu, hadd töltsék azt ott; furfangos, erősebb szerkezetű agyukra nem is jár a magány azzal a veszélylyel, melylyel az együgyűbbekre nézve; s végre nem kell őket félteni attól a zökkenőtől sem, mely a magány és az élet közt van, melytől féltjük azokat, kik inkább élehetlenségéből vétkeztek, nem lesz rossz, ha a végigtartó magány leköszörül valamit vétkes élelmességükből. Számító gazságukért megérdemlik a magánnyal járó súlyosítást ugy, mint a nem számítva vétkezők, s ép ezért nagyobb bűnbe bukotak, az övéknél ötször-hatszor nagyobb büntetést. De különben is rendszerünknek, mint láttuk, egyik tendenciája a magányt minél kevésbé tenni nyomasztóvá.

Részben tehát mindvégig magányzárkáikban maradnának azok, kiknek társaságától a többieket félteni lehetne; azok pedig, kik akár bűnhődési idejük hosszúsága, akár más valami ok miatt nem maradhatnak végig a magányban, ám jöjjenek ki onnan, miután lehetőleg meg vannak törve és előkészítve. Osztassanak szét ugy, hogy mindenik magára maradjon gonosz elveivel; a legrosszabb tétessék a legjobb társaságba, számukat mindig mérsékelni lehet a szükséghez képest. Különben az igazán veszedelmes fegyencek száma soha sem lesz nagyon sok. Én kibocsáthatónak tartok egy romlott rossz életű embert is, ha hallgatag, s jellemvonása, hogy szeret jobbnak látszani, mint a milyen. Némelyik gonosznak mániája ez, az ilyen hadd menjen; láttam már bűnben megöszült embert, ki hallgatói előtt mindig átkozta a rossz életű embereket, sőt néha magát sem egészen vette ki, mondhatni apostola volt a jónak — nyelvvel, bár ha szerét tehetné, aztán nem ugy tón, a mikép beszéle. Jobban félek egy rossz nyelvű fegyenc-től még ha kevésbé romlott is, a kinek szája rosszabb, mint maga; az ilyen ember sok gyengét bűnbe ugrat anélkül, hogy maga ugranék. Tetszik neki rosszabbnak látszani, mint a minő, valamint soknak tetszik jobbnak látszani. Amannak társasága veszedelmesebb.

A magányban mindvégig benn nem tarthatók, tehát lassanként eregettessenek ki ugy, hogy elszaporodásukkal künn a többiek erkölcsiségét ne veszélyeztessék. A mi a kibocsátás körüli eljárást illeti, legyen törvény, hogy egy fegyenc se jöhessen ki magányából, míg a tanácsnak egy rendes tagja ellentmond. Üres akadékoskodásra itt ok nem lehet, pusztá szeszélyeskedéseknek határt szabna az, ha az ily ellen-

mondások indokaikkal és cáfolataikkal együtt jegyzőkönyvileg a miniszterium elé volnának terjesztendők.

Néhány szót még arról, mi különben már önként következik, hogy miképen folya le a fegyencnek itt hátra levő ideje.

A szellemi képzés csak nem egészen beégettetett a magányban; fennmarad még itt a rendes templomba járás elkülönített társaságokban; jó könyvek olvasása szünideik alatt, a tisztviselőkkel való érintkezhetés, magának a fegyenc társaságnak jó irányu szelleme. Ezeket kivül hasznosnak tartanám, ha itt még egy terem rendeztetnék be, hol egyszerre minden osztály jelen lehetne elkülönítve, s hallgathatná időnként valamely tisztviselőnek jól megválasztott előadását vagy felolvasását.

A testi foglalkozás folytatása lenne annak, mit már a magányban teljesített és begyakorlott. Így nem zavarná a lélektan szerinti osztályozást, a külön mesterségekre való tekintet sem. Itt már minden fegyenc ért a maga munkájához, nem kell mellé külön munkavezető; egy ór minden szobára elég; a munka foly, ha egyszer kiadatott, s a szabó miért ne varrhatna a csizmadiák közt. Különben azok az apró munkaszobák igen hajlékonynyá teszik a rendszert, úgy hogy alkalmilag lehet ott tekintet még vallás, miveltség és mesterségekre is, természetesen csak oly esetekben, hol ezen másodrendű szempontok figyelembe vétele nincsen az erkölcsi végcélnek hátrányára.

Csak a magányból kijövő földmives fegyencék érdekében van még egy fontos megjegyzésem.

Ezeknek a magány után gyakorlatilag kell alkalmazniok azt, mit ott elméletileg tanultak, a földmivelést. E végre legyen a fegyintézetnek földbirtoka, melyet ők a gazdaságtanítónak (ki lehetne e birtoknak az intézet részére számadó gazdája is) vezetése alatt miveljenek. Igaz, hogy ezeket a munka már egészen egy ugyanazon térre kényszeríti, s tartani lehet itt a fegyencnek célellenes összekeveredésétől. Azonban én azt hiszem, hogy csak egy 50 holdnyi területen is úgy szétoszthatók lesznek a földmivelők, erkölcsi szempont után alakított csoportjaik szerint, hogy a föld különböző pontjain dolgozó társaságok egymással ép oly kevésbé érintkezhetnek, mintha kőfalakkal volnának elkülönítve. E mellett a gazdaságtan külön ágai: kertészet, szántásvetés, szőlőmivelés stb. már ma-

gukkal hozzák megosztatásukat. Midőn az évszak megszünteti a mezei munkát, akkor részint folytatnák társas munka szobáikban azt, mit a magányban kezdtek, részint a gazda célszerű, hasznos, rájuk nézve tanulságos előkészületeket tétetne velők a jövő év munkájához.

Végül az olyan fegyencekre nézve, kiknek kenyérkeresetök nincsen, és nincs általában senkijök és semmijök, s e szerint kiszabadulásukkor cél és irány nélkül mennek a világnak: jó volna, ha a fegyházi tanács hajlamuk szerint, kihallgattatásuk s beleegyezésük után, mikor csak lehet, valami szolgálatot, alkalmazást szerezne, hogy legalább megkezdhessek a becsületes életet, mert a megkezdhetés mindenesetre legnehezebb s lényegesebb rájuk nézve.

\* \* \*

Ugy hiszem az elmondottakból elég határozottan kivethető annak a fegyintézetnek terve, képe, alakja, mely lelkem előtt lebeg, melyet én hazánkba valónak tartok, s melyet megvalósítani s a gondolatvilágból az életnek átadni szeretnék.

Nem volt szándékom, de alig is lehetne a kivitel minden apró részleteire kiterjeszkedni, ez a gyakorlat, a közvetlen alkalmazás dolga lesz. Ha egy tervnek alapeszméje meg van, megvannak húzva irányvonalai, ezekből szükségkép következni fog a többi mind egymásután.

Ajánlom véleményemet, gondolataimat az illetők figyelmébe. Ha önálló gondolkozással, jobb tervet alkotnak, üdvözlöm s meghajlok, de ha a külföldi rendszerek közül hozzák be akármelyiket úgy, a mint van.... az szomorú lesz....





